

JURNAL
DE CĂLĂTORIE

SCRISORI

JOURNAL
DU VOYAGE

DE

MICHEL DE MONTAIGNE

EN ITALIÈ,

Par la Suisse & l'Allemagne en 1580 & 1581.

Avec des Notes par M. DE QUERLON.

TOME PREMIER.



A R O M E ;

Et se trouve à PARIS ,

Chez LE JAY, Libraire, rue Saint-Jacques,
au Grand - Corneille.

M. DCC. LXXIV.

MICHEL DE MONTAIGNE

JURNAL
DE CĂLĂTORIE

ÎN ITALIA PRIN ELVEȚIA ȘI GERMANIA

SCRISORI

Traducere, prefață și note de
ANCA-MARIA CHRISTODORESCU

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Sursa celor două facsimile din secțiunea *Scrisori* este Bibliothèque nationale de France, Département des Manuscrits, Dupuy 63.

Pagina a doua a ediției de față reproduce frontispiciul primei ediții (1774) a *Jurnalului de călătorie* al lui Montaigne.

MICHEL DE MONTAIGNE
*JOURNAL DE VOYAGE EN ITALIE PAR L'ALLEMAGNE
ET LA SUISSE. LETTRES*

© HUMANITAS, 2024,
pentru prezenta ediție în limba română

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României — Montaigne, Michel de — Jurnal de călătorie în Italia prin Elveția și Germania; Scrisori / Michel de Montaigne — trad. din franceză, prefață și note de Anca-Maria Christodorescu. — București: Humanitas, 2024 — ISBN 978-973-50-7087-8 — I. Christodorescu, Anca Maria (trad. pref.; note) — 821.133.1

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021 408 83 50, fax 021 408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas
Comenzi telefonice: 0723 684 194

La prețul de vânzare se adaugă 2%,
reprezentând valoarea timbrului literar.

PREFAȚĂ

A scoate – nu din uitare, ci din necunoaștere – *Jurnalul de călătorie în Italia*, operă minoră a lui Montaigne, și a-l oferi publicului pentru care marele scriitor francez înseamnă în exclusivitate *Eseurile* nu este oare o inutilitate? În ce măsură cunoașterea *Jurnalului* o poate adânci și nuanța pe cea a *Eseurilor* sau pe cea a autorului lor comun?

Asemenea întrebări, cu aplicare la Montaigne, impun o rezolvare de ordin mai larg: se cere precizat în general unde începe și unde sfârșește opera unui scriitor. Trebuie implicate și incluse toate exprimările sale – note, ciorne, impresii, corespondență, jurnal intim și tot felul de opere minore, destinate sau nu publicului –, sau a scotoci printre ele este o impietate, din care poate rezulta diminuarea imaginii artistului? Dacă însă aducerea lor în discuție e necesară pentru a-l restitui pe artist în deplinătatea lui, atunci impietatea se află nu în scotocire, ci în omisiune.

Adoptând această din urmă sugestie și împotriva unei vechi tradiții bine înrădăcinate, și îndărătnice, de a cerceta cu precădere doar anumite opere din creația unui autor, îi vom aprecia pe acei critici care, odată cu mare parte din critica modernă, cer explorarea lor integrală, realizarea de „sinteze care să îmbrățișeze în totalitatea lor familia încheată a operelor sale”¹.

Această atitudine nu constituie o căutare a originalității cu orice preț. Nu trebuie văzut în ea dorința de a părăsi căile bătute,

1. Serge Doubrovsky, *Corneille et la dialectique du héros*, Gallimard, Paris, 1968, p. 28.

unde s-a spus totul, și a porni pe cele necercetate încă, singurele din care ar mai putea țâșni ceva nou, fie și pentru simplul motiv că noul țâșnește oricum din fiecare confruntare cu conștiințe sau epoci diferite, fiecare operă fiind „vie și deschisă către un viitor ce o fecundează”². Deci întotdeauna rămâne ceva de spus, mai exact, altceva. Această atitudine implică o dorință de rigoare: personalitatea unui autor nu poate fi cuprinsă fără cuprinderea integrală a operei sale, fără un studiu strâns, care să organizeze, din diferitele realizări sau tentative presărate de-a lungul unei existențe, un ansamblu coerent.

Odată ansamblul reconstituit, se pune o nouă întrebare: unde are artistul mai multă pregnanță, în opera savant elaborată sau în confesiunea neglijentă? Se poate afirma că neglijența este o garanție de sinceritate, dar se poate susține și contrariul: după unii critici³, nimic nu poate garanta că artistul e mai prezent acolo unde se exprimă mai liber; țâșnirea dintâi nu e totdeauna și cea mai profundă, căci profunzimea se dobândește anevoie, în chismismul elaborării. Cum însă la Montaigne întreaga operă este de o savantă neglijență, întrebarea nu-și mai are rostul și distincția nu mai funcționează: aici spontaneitatea (sinceră sau simulată!) este la ea acasă și scriitorul lasă să se înțeleagă că se dezvăluie cu simplitate lui însuși și că nu scrie pentru a fi citit. Nu-l sfătuiește el oare pe eventualul temerar care ar fi cititorul său să nu-și irosească vremea cu un subiect „atât de ușuratic și lipsit de miez” (*Eseuri* I, „Către cititor”)? Între *Eseuri* și *Jurnal* aerul de familie este atât de frapant, încât ultimul poate fi socotit relativ lesne ca un capitol al celor dintâi, anticamera sau anexa remarcabilului edificiu constituit de acestea.

Așadar, în ce împrejurări a fost redactat *Jurnalul*? La 1 martie 1580 apar primele două cărți din *Eseuri*, rod a nouă ani de reclusiune

2. *Ibid.*, p. 24.

3. Jean Rousset, *Forme et signification*, José Corti, Paris, 1970, pp. XVIII–XIX.

și de concentrare creatoare. Montaigne se află într-unul din rarele momente ale vieții când bilanțul e pozitiv, și omul își savurează împlinirea, înainte de a demara din nou. În euforia ce l-a cuprins, se gândește să-și ia o vacanță: aceasta va fi călătoria întreprinsă, vreme de un an și jumătate (22 iunie 1580–30 noiembrie 1581), în Elveția, Germania și Italia. Atenție, euforia privește numai această realizare personală! Căci suntem în toiul Războaielor Religioase dintre catolici și protestanți care sfâșie Franța (1562–1589). Iată, de pildă, ce se întâmplă, la scară redusă, chiar în familia lui Montaigne: el însuși a rămas în sânul Bisericii Catolice, dar două dintre surorile lui și un frate au îmbrățișat Reforma.

Avem aici motivația cea mai firească pentru o inițiativă despre ale cărei cauze s-au spus, presupus și scris foarte multe lucruri, în ultimă instanță clasificabile în două categorii: unele de ordin general, ținând de spiritul epocii, altele de ordin personal, ținând de spiritul scriitorului. În rândul celor dintâi, putem vorbi de curiozitate (prim simptom al oricărui demers intelectual), curiozitatea omului renascentist, concretizată, între altele, în călătorii, foarte numeroase în epocă. Raportată la secol, întreprinderea lui Montaigne nu constituie o excepție și nu se înscrie ca o aventură. Renașterea este plasată sub semnul mișcării, al explorării și transformării, al formelor deschise.⁴ Mulți dintre marii scriitori

4. În accepțiunea dată de E. Papu în *Călătoriile Renașterii și noi structuri literare*, ELU, București, 1967, p. 23: „Până la Renaștere [...], oricât de dilatată ar fi fost o sferă de civilizație, ea rămânea totuși redusă în cuceririle și în cunoștințele ei teritoriale față de întreaga întindere a planetei. [...] [Erau] unități politice foarte mărginite [...] în jurul [căror] se întindea o zonă de cunoștințe vagi [...], iar dincolo de această penumbră, zona umbrei desăvârșite, a misterului total. Ele erau deci, toate, unități de *formă închisă*. Din Renaștere încep să cadă treptat și definitiv asemenea măști ale spațiului. Suprafața planetei își livrează pretutindeni secretele. Cunoștințe precise și mesaje directe de ordin economic, social, artistic și lingvistic își întind rețelele [...]. Datorită unor calități inexistente sau neconcertate la societățile anterioare, un nou tip de umanitate, în raport cu spațiul geografic, a luat ființă. El se va dezvolta în *forme deschise* de viață, străbătute liber de un amplu vânt planetar.“

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Jurnal de călătorie. Prezenta traducere s-a făcut după ediția lui Meunier de Querlon din 1774, apărută în două volume sub titlul: *Journal du voyage de Michel de Montaigne en Italie, par la Suisse et l'Allemagne en 1580 et 1581, avec des notes par M. de Querlon, à Rome; se trouve à Paris, chez Le Jay, libraire, rue Saint-Jacques, au Grand Corneille*. Această ediție a fost confruntată cu:

Michel de Montaigne, *Journal de voyage*, introducere, note, indice de nume proprii și traducerea textului redactat în italiană de Montaigne de Louis Lautrey, Hachette, Paris, 1906.

Michel de Montaigne, *Journal de voyage en Italie par la Suisse et l'Allemagne*, introducere și note de E. Pilon, Les œuvres représentatives, Paris, 1932.

Michel de Montaigne, *Journal de voyage en Italie par la Suisse et l'Allemagne*, în *Œuvres complètes de Montaigne*, Gallimard, Paris, 1962 (pp. 1099–1342), Bibliothèque de la Pléiade, ediție îngrijită de A. Thibaudet și M. Rat.

Michel de Montaigne, *Journal de voyage*, ediție prezentată, stabilită și adnotată de Fausta Garavini, Gallimard, Collection Folio, Paris, 1983.

Michel de Montaigne, *Journal de voyage. Lettres. Éphémérides. Sentences de la bibliothèque*, transpunere în franceza modernă și prezentare de Claude Pinganaud, Arléa, Paris, 2006.

În ceea ce privește așezarea în pagină, ediția lui Querlon, respectând probabil manuscrisul pierdut, prezintă un text ce curge neîntrerupt, fără alte paragrafe în pagină decât acolo unde se introduc numele localităților de pe itinerar. Procedeuul convine unei trăsături a stilului montanian: o anume dezlănare, deseori voită, menită să accentueze nota de naturalitate pe care Montaigne dorește s-o imprime lucrărilor sale. Totuși, pentru ca dezlănarea să nu semene a incoerență (fiind vorba de un text mai puțin îngrijit decât *Eseurile*), ediția Gallimard (îndărătul căreia se află numele prestigioase ale lui Maurice Rat și Albert Thibaudet) și-a luat libertatea să modeleze textul dat, croind din el paragrafe. Încurajați de ediția Gallimard,

și mai recent de cea publicată de Arléa în 2006, în care Claude Pinganaud merge încă și mai departe cu „aerisirea“ textului, am procedat în același fel, pentru a asigura textului montanian o formă cât mai accesibilă și mai atrăgătoare: frazele prea lungi au fost fragmentate, am sporit numărul semnelor de punctuație etc.

În prima parte, cea scrisă de secretar sub dictare, pentru a se evita confuzia între cel care scrie și cel care dictează, dedublarea se realizează cu precizarea persoanei între paranteze, de ex.: *Il (M. de Montaigne)*. Aceste paranteze au fost inițial menținute și în versiunea românească. În actuala ediție am optat pentru introducerea în cele mai multe cazuri a pronumelui de politețe „dânsul“, socotind că desemnează suficient de precis persoana despre care vorbește secretarul.

Pentru partea redactată de Montaigne în italiană, traducerea a urmat textul în limba franceză, așa cum apare el restituit de Bartoli în ediția lui Meunier de Querlon (bilingvă în această porțiune). Italiana lui Montaigne nefiind foarte corectă, Bartoli și-a permis unele libertăți, menținute și de prezenta traducere.

Numele proprii de persoane și de localități, care abundă pe tot parcursul *Jurnalului*, au fost transcrise în manieră modernă, ca să se evite note fastidioase și ca să-l orienteze pe cititor către aflarea rapidă a informațiilor suplimentare care l-ar putea interesa. Pentru note, am preluat unele informații din edițiile consultate.

Citatele și trimiterile la *Eseuri* urmează noua versiune în limba română semnată de Vlad Russo, care alcătuiește primele trei volume ale seriei de opere ale lui Michel de Montaigne (volumul de față fiind al patrulea și ultimul), publicată la Editura Humanitas (2020–2024).

Față de ediția din 1980, prezenta ediție cuprinde și unele pasaje cenzurate (din domeniul religios sau medical) – nu de mine, nici de editură, ci „din start“: așa se prezenta unicul exemplar al *Jurnalului* pe care l-am putut găsi atunci. El se afla la BCS într-o stare destul de precară, cu pasajele respective gata suprimate, dar neavând atunci un termen de comparație n-am putut remedia situația. Fericită că l-am găsit, am trecut de aventura xeroxării lui în anul 1977 și m-am apucat de traducere. Firește, cenzura nu privea cu ochi buni subiectele religioase (disputele teologice) sau detaliile anatomo-fiziologice legate de suferințele renale ale lui Montaigne. Ele pot fi oarecum jenante, dar așa era jurnalul lui, asta era intimitatea lui, pe care noi venim s-o tulburăm după mai bine de patru secole! Pentru orice bolnav, starea și simptomele lui sunt de o importanță majoră. El nu și-a scris jurnalul cu gând să-l publice, iar dacă noi i-am scormonit prin cufere, vina e a noastră, iar datoria este să-l restituim întocmai, cu toate metehnele lui.

*

Scrisori. Scrisorile lui Montaigne ajunse până la noi, 38 la număr, sunt foarte diferite în ce privește conținutul. Ele pot fi împărțite în câteva categorii, după subiectul și adresantul lor:

– scrisori-dedicații însoțind creații ale lui Étienne de La Boétie, dispărut extrem de tânăr și căruia Montaigne voia să-i perpetueze amintirea în cugetele contemporanilor;

– scrisori „profesionale” adresate diferiților colegi de breaslă (primari, jurați din Bordeaux etc.);

– scrisori către mareșalul de Matignon, căruia îi transmite informații politice legate de Războaiele Religioase (mișcări de trupe, amenințări, excese, perspective), precum și informații privitoare la întâlnirile dintre catolici și protestanți în vederea stingerii conflictelor;

– scrisori-petiții către regii Franței Henric III sau Henric IV, încă din vremea când era doar rege al Navarrei, vădind prețuirea de care se bucura deopotrivă printre catolici și protestanți;

– două scrisori către tatăl său, pentru care Montaigne avea o venerație deosebită. Ambele sunt cu totul aparte: prima dintre ele (și cea mai lungă) descrie amplu boala, agonia și moartea lui Étienne de La Boétie. Cea imediat următoare este și ea de maximă importanță: prin ea Montaigne îi dedică tatălui traducerea *Teologiei naturale* a lui Raimond Sebonde, care ocupă aproape 200 de pagini în Cartea a doua a *Eseurilor*. Sugestia traducerii venise de la bătrânul Montaigne și, printr-o tulburătoare coincidență, Montaigne îi expediază părintelui său scrisoarea chiar în ziua morții acestuia.

Ordinea scrisorilor este cronologică. Celor 36 de scrisori care figurează în majoritatea edițiilor consacrate, Claude Pinganaud, a cărei ediție am urmat-o, adaugă două către Antoine Duprat, „jude al Parisului” (scrisorile I și XI).

Nefiind toate scrise de mâna lui Montaigne, aceste scrisori au făcut obiectul unor laborioase examinări, încă de la prima lor publicare. În prezent, scrisorile care se publică sunt toate socotite autentice, și chiar dacă scriitorul nu le-a redactat integral cu mâna lui, el este cel care le-a dictat. De altfel, maniera autorului *Eseurilor* este adesea evidentă – ce-i drept, ceva mai mult în scrisorile cu o anume încărcătură emoțională decât în mesa-jele „politice”.

A.-M.C.

JURNAL
DE CĂLĂTORIE
ÎN ITALIA PRIN ELVEȚIA
ȘI GERMANIA

Ilustrațiile care însoțesc *Jurnalul de călătorie* al lui Montaigne sunt preluate din *Cosmographia universalis*, o descriere a întregii lumi cunoscute la mijlocul secolului XVI, realizată de cartograful și savantul german Sebastian Münster, profesor la Universitatea din Basel, publicată pentru prima oară în 1544 și cunoscând nu mai puțin de 24 de ediții în o sută de ani. În cuprinsul *Jurnalului*, Montaigne se plânge că, „înainte de a porni la drum, nu citise cărți ce l-ar fi putut înștiința despre unele lucruri rare și însemnate din fiecare loc și că nu-și luase în cufer un Münster, sau ceva asemănător“.

...Domnul de Montaigne¹ îl trimise degrabă pe domnul de Mattecoulon² cu trăsura de poștă, dimpreună cu numitul scutier, ca să-l vadă pe sus-numitul conte³, și află că rana nu-i pune viața în primejdie. La BEAUMONT⁴ ni se alătură dl d'Estissac⁵, ca să facă drumul cu noi, însoțit de un gentilom, un fecior de casă, un catâr, un catârgiu și doi lachei pe jos, doritori a face cheltuielile pe din două. Luni, 5 septembrie 1580, am plecat din Beaumont după prânz și am ajuns fără popas să cinăm la

MEAUX, un orașel frumos pe râul Marna, alcătuit din trei părți. Orașul și împrejurimile din afara zidurilor se află dincoace de râu, înspre Paris. Dincolo de poduri, este o întindere mare căreia îi zice Târgul, înconjurată de un râu și un șanț bine

1. Din primul fascicul al manuscrisului lipsesc două pagini; ele par a fi fost rupte demult, întrucât manuscrisul a fost găsit în această stare. Prima parte este scrisă de secretarul lui Montaigne, sub dictarea scriitorului (până pe la jumătatea primului popas al lui Montaigne la Roma).

2. Fratele lui Montaigne, Bertrand-Charles, senior de Mattecoulon; născut în 1560, avea pe atunci doar 20 de ani.

3. Nu se știe la ce conte și-a trimis Montaigne fratele în vizită, nici în urma cărui incident fusese rănit.

4. Beaumont-sur-Oise. Aici începe practic călătoria.

5. Charles d'Estissac, fiul doamnei Louise d'Estissac, căreia îi este dedicat capitolul „Despre afecțiunea taților pentru copii“ (*Eseuri* II, VIII). Montaigne era legat printr-o strânsă prietenie de familia d'Estissac; între altele, o asistase pe dna d'Estissac, rămasă văduvă, într-un îndelungat proces, în calitate de consilier juridic.

întreținut, unde se află sumedenie de case și de locuitori. Locul era odinioară strașnic apărat de ziduri groase și întărite și de turnuri; dar când se iscară a doua oară luptele cu hughenotii, majoritatea locuitorilor de aici fiind din tabăra lor, toate fortificațiile au fost dărâmate. Această parte a orașului a ținut piept englezilor⁶, când tot restul se pierduse; de aceea, drept răsplată, toți locuitorii sunt până azi scutiți de dări și alte biruri. Pe râul Marna, și se arată o insulă lungă de vreo două-trei sute de pași, despre care se zice că ar fi fost un meterez ridicat de englezi în apă, pentru a ataca târgul cu mașinăriile lor, și care cu vremea a împietrit acolo. În afara zidurilor am văzut abația Saint-Faron⁷, o clădire foarte veche, unde se zice că a locuit Ogier le Danois⁸, și și se arată și sala lui. E și o veche trapeză, cu mese lungi de pia-tră, de o mărime neobișnuită, în mijlocul căreia, înainte de răz-boaiile noastre civile, țâșnea un izvorăș din care se bea apă la masă. Majoritatea călugărilor sunt și gentilomi. Între alte lucruri, se mai vede un vechi și falnic mormânt, pe care se află lungite statuile nespuse de mari a doi cavaleri. Toți socotesc că ar fi Ogier le Danois și alt paladin al lui Carol cel Mare. Nu se vede nici inscripție, nici blazon, afară de câteva cuvinte în latină, așternute din porunca vreunui abate, acum vreo sută de ani, cum că *acolo zac îngropați doi viteji necunoscuți*. Printre odoarele ce ne-au fost arătate, sunt și osemintele acestor cavaleri. Osul brațului, de la umăr până la cot, să tot fie de lungimea brațului întreg al unui om de statură potrivită din zilele noastre și un pic mai lung ca al dlui de Montaigne. Ne-au mai arătat două spade, cam de lungimea paloșelor noastre, cu tăișul știrbit rău de atâtea lovituri. În sus-amintitul Meaux, dl de Montaigne s-a dus să-i dea binețe iconomului de la biserica Saint-Etienne, pe nume Juste Terelle, om de vază printre învățații Franței, un bătrân măruntel

6. În timpul Războiului de o Sută de Ani.

7. Abație benedictină, întemeiată în anul 998.

8. Personaj principal din cântecul de gesta *La Chevalerie Ogier de Danemarche*, paladin al lui Carol cel Mare.

de șaiszeci de ani, care a umblat prin Egipt și pe la Ierusalim și a stat șapte ani la Constantinopol; dânsul îi arată biblioteca lui, precum și ce avea mai de seamă în grădină. Dar n-am văzut nimic deosebit, în afară de un merișor care-și întindea de jur împrejur crengile, atât de dese și tăiate cu atâta meșteșug, încât aducea cu un bulgăre bine șlefuit și foarte mare, cam de un stat de om.

De la Meaux, unde am prânzit marți, ne-am dus să înnopțăm la

CHARLY, șapte leghe⁹. Miercuri după prânz am pornit spre DORMANS, șapte leghe. În ziua următoare, joi dimineața, am ajuns să prânzim la

ÉPERNAY, cinci leghe. Îndată ce-am ajuns, dnii d'Estissac și de Montaigne s-au dus la slujbă în biserica Notre-Dame, cum le e obiceiul, și fiindcă dl de Montaigne știa mai demult că, atunci când mareșalul Strozzi¹⁰ fusese ucis în asediul de la Thionville, trupul îi fusese adus în această biserică, dânsul întrebă unde îi e mormântul, aflând că era îngropat fără nici un însemn, nici lespele, nici blazon, nici epitaf, chiar în fața altarului principal. Și ni se mai spuse că fusese îngropat astfel, fără alai și fără vâlvă, din porunca reginei¹¹ și după vrerea răposatului. Episcopul de Rennes, din neamul Hennequin, de la Paris, slujea în acea zi în numita biserică, al cărei paroh este; căci era hramul din septembrie al Sfintei Fecioare.

După slujbă, în biserică, dl de Montaigne i se adresă dlui Maldonado, un iezuit a cărui faimă a mers departe, pentru știința sa întru teologie și filozofie, și cei doi au tăifăsuیت îndelung, ca oameni cu multă carte ce se află, în timpul mesei și după prânz, la locuința seniorului de Montaigne, unde l-a vizitat sus-numitul

9. Veche unitate de măsură pentru distanțe folosită în trecut și reprezentând cam 4 km.

10. Mareșalul Piero Strozzi, nobil florentin, văr al Caterinei de Medici, comandant de oști în slujba Franței, era foarte apreciat de Montaigne (v. *Eseuri* II, XXXIV).

11. Caterina de Medici (1519–1589).

Maldonado. Și între alte lucruri, pentru că venea de la băile Spa, aflate la Liège, unde dânsul fusese cu dl de Nevers¹², îi spuse că aveau ape foarte reci, cei de acolo susținând că sunt cu atât mai prielnice, cu cât le bei mai reci. Și sunt atât de reci, încât pe unii îi trec fiorii și îi apucă tremuriciul când le beau, dar curând după aceea îi ia cu călduri la stomac. Dânsul înghițea câte o sută de uncii¹³, căci acolo se dau pahare de măsuri diferite, după cum dorește fiecare. Apa se bea nu doar pe nemâncate, ci și după mese. Virtuțile despre care vorbea sunt asemănătoare cu cele ale apelor din Gasconia. Cât despre dânsul, spunea că-și dăduse seama de puterea lor, fiindcă băuse de mai multe ori, răvășit și asudat, fără să i se facă rău. Văzuse cu ochii lui cum broaștele și alte mici vietăți, aruncate înăuntru, mureau pe loc; adăugă că o batistă așezată pe un pahar plin cu această apă se îngălbenește numaidecât. Se bea timp de două sau trei săptămâni cel puțin. E un loc unde ești bine primit și găzduit, potrivit ca să te lecuiiești de orice meteahnă sau piatră la rinichi. Totuși, nici el, nici dl de Nevers nu s-au simțit deloc mai bine după aceea. Îl însoțea un slujitor al dlui de Nevers; și-i dădură dlui de Montaigne o hârtie tipărită privitoare la răfuiala dintre dnii de Montpensier și de Nevers, ca să fie înștiințat și să-i poată înștiința la rândul-i pe gentilomii doritori să afle mai multe. Am plecat de acolo vineri dimineața și am ajuns la

CHÂLONS, șapte leghe; am tras la Coroana, han foarte dichisit; mâncarea se servește în vase de argint, iar cele mai multe așternuturi și învelitori sunt din mătase. Clădirile din ținut sunt din calcar, din plăci mici pătrate, cu latura cam de o jumătate de picior, iar altele din chirpici, de aceeași formă. A doua zi, după prânz, am plecat de aici, pentru a înnopta la

VITRY-LE-FRANÇOIS, șapte leghe. Este un orășel așezat pe râul Marna, ridicat acum vreo treizeci și cinci sau patruzeci de ani,

12. Louis de Gonzague, duce de Nevers (1539–1593), căpitan destoinic și excelent memorialist.

13. Veche unitate de măsură pentru greutate, cântărind în jur de 30 g.

pe locul vechiului Vitry, care a ars. Își păstrează încă alcătuirea de odinioară, mult plăcută ochiului, iar în mijloc are o piață mare pătrată, una dintre cele mai frumoase din Franța.

Aici am aflat trei întâmplări de pomină. Prima, că ducesa văduvă de Guise de Bourbon¹⁴, în vârstă de optzeci și șapte de ani, trăiește încă și încă poate străbate un sfert de leghe pe jos.

A doua, că, în urmă cu puține zile, fusese spânzurat cineva în Montier-en-Der, o localitate învecinată, și iată pricina: șapte sau opt fete de lângă Chaumont-en-Bassigny au pus la cale, acum câțiva ani, să îmbrace haine bărbătești și să-și ducă astfel viața în lume. Una dintre ele a venit aici, la Vitry, sub numele de Mary; lucra ca țesător; era un tânăr cumsecade și se împrietenise cu toată lumea. S-a logodit în Vitry cu o femeie care trăiește și acum; dar pentru cine știe ce neînțelegere ivită între ei, lucrurile n-au mers mai departe. Apoi, ducându-se în localitatea pe nume Montier-en-Der, câștigându-și pâinea în același fel și acolo, se îndrăgosti de o femeie cu care s-a și căsătorit și a trăit vreo patru sau cinci luni cu ea, în bună înțelegere, zice-se; numai că cineva din Chaumont, recunoscând-o, a dat totul la iveală judecătorului, care a osândit-o la spânzurătoare; iar ea spunea că mai bine moartea decât să fie iar femeie. De aceea a și fost spânzurată, pentru născociri neîngăduite, menite să înlocuiască mădularul lipsă.

A treia este povestea unui bărbat care trăiește și azi, pe nume Germain, de obârșie umilă, fără meserie sau slujbă, care a fost femeie până la vârsta de douăzeci și doi de ani, știută de toți fiindcă avea ceva mai mult păr în bărbie decât celelalte fete; de aceea i se și spunea Marie Bărboasa. Într-o zi, când s-a opintit făcând o săritură, părțile bărbătești îi ieșiră la iveală, iar cardinalul de Lenoncourt, episcop pe atunci la Châlons, îi dădu numele de Germain.¹⁵ Totuși, Germain nu s-a căsătorit; are o barbă mare,

14. Antoinette de Bourbon, văduva lui Claude de Lorraine, primul duce de Guise, mamă și bunică a tuturor membrilor familiei de Guise care vor juca un rol în Războaiele Religioase.

15. Întâmplare relatată și în *Eseuri* (I, xx, p. 94).

foarte deasă. Nu l-am putut vedea, pentru că era pe undeva prinsat. Dar fetele din oraș obișnuiesc și acum să cânte un cântecel în care le sfătuiesc pe semenele lor să nu facă pași prea mari, ca nu cumva să devină bărbați, precum Marie Germain. Cazul, zice-se, e înfățișat și în cartea de chirurgie a lui Ambroise Paré¹⁶, fiind deci foarte sigur și istorisit ca atare dlui de Montaigne de către mai-marii orașului. Am plecat de acolo duminică, după masa de dimineață și am ajuns fără popas la

BAR-LE-DUC, nouă leghe, unde dl de Montaigne mai fusese și altădată și unde nu găsi altceva mai deosebit și mai nou decât nemăsurata cheltuială pe care un anume preot mai vârstnic de acolo a făcut-o și o face fără încetare pentru unele lucrări publice. El se numește Gilles de Trèves; a ridicat capela cea mai falnică din câte există în Franța, în ce privește marmura, picturile și podobeale, și a înălțat, iar de curând a sfârșit de mobilat, cea mai frumoasă casă la oraș din Franța; construită după toate măsurătorile și cu tot dichisul, împodobită cu felurite lucrări și găтели, dar și foarte încăpătoare; vrea să facă acolo un colegiu, pe care acum se străduiește să-l înzestreze cu tot ce e de trebuință, totul pe cheltuiala lui. De la Bar, unde am luat luni masa de dimineață, ne-am dus să înnoptăm la

MAUVAGES, patru leghe. Sătuc unde dl de Montaigne fu nevoit să se oprească din pricina unei colici¹⁷, ce-l făcu să se abată de la gândul de-a trece, cum plănuise, prin Toul, Metz, Nancy, Joinville și Saint-Dizier, orașe înșirate de-a lungul drumului, ca să se îndrepte grabnic spre băile de la Plombières. Am plecat din Mauvages marți dimineață și ne-am dus să prânzim la

16. Ambroise Paré (1510–1590), socotit părintele chirurgiei moderne, este autorul tratatului *Des monstres et prodiges* (*Despre monștri și alte ciudățenii*), apărut în 1573, în care pomenește despre acest caz.

17. Este prima aluzie referitoare la o boală de care Montaigne a suferit începând din 1578: litiaza renală. Durerile acute pricinuite de colicile renale i-au inspirat adesea cugetări stoice, l-au îndemnat să accepte suferința și moartea cu înțelepciune și resemnare. Călătoria întreprinsă avea în parte și un scop curativ.

VAUCOULEURS, distanță de o leghe, apoi, tot mergând de-a lungul râului Meuse, am ajuns într-un sat numit

DOMRÉMY-SUR-MEUSE, la trei leghe de Vaucouleurs, de unde își trage obârșia vestita fecioară din Orléans, care se numea Jeanne d'Arc sau Du Lys¹⁸. Urmașii ei au fost înnobițați din porunca regelui; ni se arată blazonul dat de rege: azur, cu o spadă dreaptă, cu coroană deasupra și cu mâner de aur, și două flori de crin de aur de-o parte și de alta a spadei; un perceptor din Vaucouleurs îi dăruie dlui de Cazalis¹⁹ o copie pictată după acest blazon. Pe fațada căsuței în care s-a născut sunt zugrăvite toate faptele ei vitejești; dar, cu trecerea timpului, pictura s-a stricat mult. În dreptul unei vii se află și un copac căruia i se spune Copacul Fecioarei, care n-are nimic mai de Doamne-ajută. Seara, ne-am dus să înnoptăm la

NEUFCHÂTEAU, cinci leghe, unde în biserica Cordelierilor există o sumedenie de morminte, vechi de trei sau patru sute de ani, ale nobililor din ținut, iar toate inscripțiile sună cam așa: *Aici odihnește cutare, răposat în văleatul una mie două sute etc.* Dl de Montaigne a văzut biblioteca de aici, unde se găsesc multe cărți, dar nici una de preț, și o fântână, de unde se scot găleți pline de apă, învârtind cu piciorul o pedală de lemn fixată de un pivot, de care e prinsă o bucată rotundă de lemn în jurul căreia este înfășurată frânghia ce coboară în fântână. Dânsul mai văzuse și în altă parte mecanisme asemănătoare. Lângă puț, se află un vas mare de piatră, mai înalt cu cinci-șase picioare decât ghizdurile fântânii, unde se ridică găleata; apoi, fără ca cineva s-o aplece, apa se varsă în vas, și găleata coboară după ce s-a golit. Vasul este la o asemenea înălțime, încât, prin niște țevi de plumb, apa din puț este trimisă spre trapeză, bucătărie și brutărie, unde țâșnește din

18. Ioana d'Arc. Familia ei fusese înnobilată în 1429, primind numele de Du Lys.

19. Cumnatul lui Montaigne, Bernard de Cazalis, senior de Freyche, se căsătorise în 1579 cu sora cea mai mică a lui Montaigne, Marie.

CUPRINS

<i>Prefață de Anca-Maria Christodorescu</i>	V
<i>Notă asupra ediției</i>	XXVII
<i>Itinerarul călătoriei lui Montaigne</i>	XXXIII

JURNAL DE CĂLĂTORIE ÎN ITALIA PRIN ELVEȚIA ȘI GERMANIA

De la Beaumont la Plombières — 3	De la Plombières la Baden — 15
De la Baden la Augsburg — 30	De la Augsburg la Veneția — 58
De la Veneția la Florența — 84	De la Florența la Roma — 105
Roma — 110	De la Roma la Loretto — 158
De la Loretto la Bagni della Villa — 170	Prima ședere la Bagni della Villa — 184
Către Florența, Pisa și Lucca — 212	A doua ședere la Bagni della Villa — 232
Întoarcerea la Roma — 240	Înapoierea în Franța — 253

SCRISORI

I. Către Antoine Duprat — 273	II. Către tatăl său — 274	III. Către tatăl său — 288
IV. Către Henri de Mesmes — 289	V. Către Michel de L'Hospital — 291	VI. Către domnul de Lansac — 294
VII. Către Paul de Foix — 297	VIII. Către soția sa — 300	IX. Către jurații orașului Bordeaux — 302
X. Către mareșalul de Matignon — 302	XI. Către Antoine Duprat — 303	XIII. Către regele Henric III — 304
XIII. Către regele Navarrei — 310	XIV. Către mareșalul de Matignon — 311	

xv. Către mareșalul de Matignon — 312	xvi. Către Claude Dupuy — 313
xvii. Către mareșalul de Matignon — 314	xviii. Către mareșalul de Matignon — 315
xix. Către jurații orașului Bordeaux — 315	xx. Către mareșalul de Matignon — 316
xxi. Către mareșalul de Matignon — 317	xxii. Către mareșalul de Matignon — 318
xxiii. Către jurații orașului Bordeaux — 319	xxiv. Către mareșalul de Matignon — 319
xxv. Către mareșalul de Matignon — 321	xxvi. Către mareșalul de Matignon — 323
xxvii. Către mareșalul de Matignon — 324	xxviii. Către mareșalul de Matignon — 325
xxix. Către mareșalul de Matignon — 327	xxx. Către jurații orașului Bordeaux — 328
xxxi. Către jurații orașului Bordeaux — 329	xxxii. Către mareșalul de Matignon — 330
xxxiii. Către mareșalul de Matignon — 331	xxxiv. Către doamna Paulmier — 332
xxxv. Către domnul Loysel — 332	xxxvi. Către regele Henric IV — 333
xxxvii. Către... — 337	xxxviii. Către regele Henric IV — 338

ACEASTĂ EDIȚIE A FOST REDACTATĂ DE VLAD RUSSO ȘI MONA ANTOHI ȘI CORECTATĂ DE CRISTINA JELESCU. VOLUMUL A FOST PAGINAT DE CORINA RONCEA ÎN MACHETA CREATĂ DE RADU GÂRMACEA ȘI MANUELA MĂXINEANU, CU CARACTERE MAIOLA ROMANE ȘI GRECEȘTI, DE RÂND, VERZALE ȘI CAPITĂLUȚE. ILUSTRĂȚIILE DIN *COSMOGRAPHIA UNIVERSALIS*, FRONTISPICIUL PRIMEI EDIȚII (1774) A JURNALULUI DE CĂLĂTORIE AL LUI MONTAIGNE ȘI CELE DOUĂ FACSIMILE DIN SCRISOAREA CĂTRE HENRIC IV AU FOST PRELUCRATE DIGITAL DE DAN DULGHERU. COPERTA ȘI SUPRACOPERTA AU FOST CONCEPTE DE IOANA NEDELCU. LUCRAREA S-A DAT LA TIPAR LA MONITORUL OFICIAL, SPRE A SE IMPRIMA PE HÂRTIE OFFSET TONATĂ DE 80 DE GRAME, LA 11 MARTIE 2024, CÂND S-A ÎNTOCMIT ACEST COLOFON.